

ATEAKOYZOY, ETEA KAI KOYZOY.

Bíborban született Konstantin írja a következőket:

«A patzinakiták a khazarok ellen háborút indítván és meggyőzetvén, saját földüket elhagyni s a turkok földét megszállani kénytelenítették. S háború ütvén ki a turkok és patzinakiták közt, a turkok serege meggyőzetett és két részre szakadt: s egy részök keletre Persis felé telepedett meg, a másik rész pedig nyugot felé telepedett meg első vajdájokkal és fővezérökkel Lebediászszal *Atelkuzu* (Ἀτελκούζου) nevezetű helyekre, mely helyeken most a patzinakiták nemzete lakik.»

«A patzinakiták lakhelye, melyben a turkok lakoztak, az ottani folyók nevéől neveztetik. S a folyók ezek: első folyó az úgynevezett *Barukh*, második folyó az úgynevezett *Kubu*, harmadik folyó az ú. n. *Trüllossz*, negyedik folyó az ú. n. *Brútosz*, ötödik folyó az ú. n. *Szeretosz*.»

«Azon hely pedig, melyben a turkok előbb lakának, az ott keresztülmenő folyóvíz nevéől *Etel és Kuzu*-nak (Ἐτελ και Κουζού) neveztetik, melyben jelenleg a patzinakiták laknak.» *)

Két alak van tehát előttünk: *Atelkuzu* s *Etel és Kuzu*. Az a kérdés, mi e helyneveknek helyes megfejtése?

Ha történeti kézikönyveinket vesszük elő, azok majdnem kivétel nélkül azt állítják, hogy ez a helynév magyarul *Etelköznek* hangzik s körülbelül azt jelenti, hogy vízköz vagy vizek köze. Annyi tény, hogy e magyarázatot a név hasonlóságán kívül látszólag a hely fekvése és a történelem adatai is támogatják. Mint-hogy azonban azoknak, kik a magyarok *etelkuzui* tanyázásával foglalkoztak, ez a név már sok fejtörést okozott s daczára ennek,

*) Szabó K. *Bíborban született Konstantin császár munkái magyar történeti szempontból ismertetve. Magyar Akad. Értesítő.* 1860, I. 115. 122. 137. lap.

megállapodott nézetre még maig sem találunk, illő, hogy a dolognak magunk is utána nézzünk és ha lehet, a kérdést eldöntsük.

Meglehet, hogy alább kifejtendő nézetünk hypothesis marad s nem sokban fog a kérdés tisztázásához hozzájárulni; de az bizonyos, hogy mielőtt e részbeli nézetünk kifejtéséhez fognánk, meg kell vizsgálnunk, és esetleg megvitatnunk, mi az eredménye a tudósok eddigi kutatásának, nehogy újaknak látszani akaró dolgokat írván, olyanokat adjunk elő, a miket előttünk régen megírtak.¹⁾

Az Atelkuzu legrégebbi magyarázata — a mennyire tudom — Thunmann Jánostól való.²⁾ Ez a genialis história-író, ki bátor és biztos kézzel nyúlt bele a keleten lakott népek szövevényes történeteibe, úgy sejtí, hogy a besenyők adták ezen nevet ama tartománynak. Atelkuzu a nevet azon folyótól vette, mely rajta keresztül folyik, mint Konstantin tudósít, és nagyon valószínű — írja Thunmann, — hogy a név maga annyit jelent, mint *Duna folyam melléki tartomány*. E folyam, t. i. a Duna, a névtelen örmény geographus tanúsága szerint az oroszoknál Joza nevet viselt, sőt valószínűleg a silistriai beglerbég is ezért neveztetik Ozi Bejlerbej-nek. De így a fentebbi nevet Ἄτελκ Οὐζού alaknak kell venni s ebben Ateleh ugyanazt teszi, a mit Atel, t. i. folyót. Másutt ugyan Ἐτέλ καὶ Κοιζού-nak mondja Konstantin ezt a tartományt; de a kötőszó betoldását Thunmann a másoló önkényének tulajdonítja. — Első

¹⁾ Ha azt a tanácsot elfogadnók, melyet Vámbéry osztogat «A magyarok eredete» cz. munkája 147. lapján, akkor természetesen tollat sem vetünk volna kezünkbe Atelkuzu felől táplált különvéleményünk leírására. Vámbéry e helyen ekként nyilatkozik: «Az Atelkuzu értelmezése tekintében nem csatlakozhatunk a commentatorok már is igen tekintélyes seregéhez, mert Porphyrogenitus idézett helye annyira zavartnak és határozatlannak látszik, hogy nézetünk szerint minden új értelmezés a pusztá kombinációk már fennlevő özönét csak hasztalanul gyarapítaná. — Kérdjük, vajjon a pusztá képzelet világában felállított elméletek mit használtak eddigelé a tudománynak; tudjuk-e, mely részei az északi Pontus-vidékeknek értendők Lebedia és Atelkuzu alatt? Nem, és ismét nem!» Erre csak az a megjegyzésünk, hogy ha Vámbéry csakugyan úgy irtózott volna «a pusztá képzelet világában felállított elméletektől», bizonyára nem irta volna meg «A magyarok eredete» című munkáját, melynek, nézetem szerint, jó nagy része a képzelet világából való.

²⁾ Thunmann, *Untersuchungen über die Geschichte der östlichen europäischen Völker*. I. Leipzig, 1774. 145. l.

pillanatra meglepi az embert ez az okoskodás; de ha meggondoljuk, hogy Atelch a török nyelvekben sohasem jelentette a mindenkor «Atel» alakkal bíró folyót, s még kevésbbé valószínű, hogy az Uzu-ban a Duna neve rejlik: az egész combinatio magától öszeomlik. S nem áll meg az sem, mintha az Atelkuzu név besenyő szómaradvány volna; hiszen Konstantin csak a magyarokkal összefüggésben említi Atelkuzut és egyszer sem írja így, mikor a besenyőkről beszél. A besenyők országa nála «Patzinakia».

Egy másik nézetnek prægans kifejezést irodalmunkban báró Hammer-Purgstall József adott.¹⁾ Szerinte helyesebb az Ἐτέλ και Κοζού forma, mert a Volga nevét a tatárok és törökök most is Etelnek mondják.²⁾ Kuzu helyett Uzu névnek kellene állania, mert a *k* betű e szóban nem más, mint a *καί* szónak írásbeli rövidítése; a gondatlan másoló ugyanis a *k* betűt kettőztette és az egyiket az Uzu szóhoz kapcsolta. Tehát a hibátlan olvasás ő szerinte Ἐτέλ και Ουζού, *Etel és Uzu*. Az Uzu név a Dnieper török neve s e szerint Konstantin emlegetett vidéke annyit jelentene, mint a Volga és Dnieper közötti tartomány. Nem is említve e magyarázat erőltetett voltát, melyhez különben jóval előbb oly nagynevű tudósok is csatlakoztak, mint Lehrberg³⁾ és Klaproth,⁴⁾ annak tarthatatlansága azonnal kiderül, mihelyt azt a kérdést tesszük föl, hogy hol vannak a Volga és Dnieper között a Konstantin által említett etelkuzui folyók, hogy csak azokat említsük, melyeknek neve biztos olvasású, mint a Szeret, Prút stb?

Zeuss Gáspár, ki a német törzsekről írt classicus munkájában⁵⁾ külön fejezetet szentel a magyaroknak is, megjegyezvén, hogy Atelkuzu magyarul Atelköznek hangzik, a benne lévő Atel török kölcsönszó s a Dunának a Volgához hasonló neve. Törökül Atel kucsuk, annyi mint Kis-Atel. Zeuss tehát a Dunára akarja az Atel szót vonatkoztatni, azonban lehetetlen föltennünk Konstantinról, hogy ha a Dunának csakugyan ez a török neve, ne sietett

¹⁾ Hammer-Purgstall: *A magyarok eredeti lakföldéről. A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei.* III. k. Budán, 1837. 132. l.

²⁾ Azaz helyesebben **آتل** Atilnak.

³⁾ Lehrberg, *Untersuchungen zur Erläuterung der älteren Geschichte Russlands.* 414. l.

⁴⁾ Klaproth, *Tableau histor. geogr. du Caucase.* 28. l.

⁵⁾ Zeuss, *Die Deutschen und ihre Nachbarstämme.* München, 1837. 751. l.* j.

volna ezt értésünkre adni, annál is inkább, mert világosan megjegyzi, hogy «a turkokat kelet felé a bolgároktól az Istros folyó választja el, mely Danubiosnak is neveztetik».

Neumann szerint ¹⁾ is, mint Thunmann szerint, a Konstantin szavát ekként kell szétválasztani *Ατελκ Ουζου* s ez azt jelenti: Uzu folyam, mely alatt a Dnieper értendő. De Atelk, mint láttuk, nem tesz *folyót* s Konstantin ismeri a Dnieper szó ilyen alakját, használja is!

Cassel szintén foglalkozik ezen szó etymológiájával. Ő is azt hozza ki belőle, hogy a Volga mellékein feküdt Atelkuzu s nevét az egykor e területen lakott ghouzokkal (úzok) hozza kapcsolatba; minélfogva Atel Ghouz olyan forma összetétel volna, mint a milyen a Káspi-tenger Bahri Ghouz alakja, mely ugyancsak ezen nép nevét viseli. ²⁾ Hunfalvy Pál erre a magyarázatra azt a megjegyzést teszi, hogy ha az nem Atel-Ghouz, hanem Ghouz-Atel volna, el lehetne fogadni. ³⁾

Ugyan Hunfalvy Pál kétszer nyilvánította nézetét Atelkuzura nézve, s mind két nyilatkozata lényegében megegyezik. Előbb így írt: «Világos, hogy Konstantin oly kevésbé van tisztában az Atelkuzoval, mint a Lebediával. De minthogy a Volgát, s nem más folyót nevezi Atel-, Etelnek (a Kámát, mely a Volgának egyenes folytatása, nem ismeri, vagy meg nem különbözteti a Volgától), az Atelkuzuban a Volgát és Kámát kell találnunk.» ⁴⁾ Másodízben is megmaradt e nézete mellett, midőn következőképen ír: «Bizonyosnak látszik nekem, hogy az Atel, Etel és Kuzu a magyaroknak azon lakhelyére vonatkozik, a mely a Volga mellékén volt, mielőtt dél felé a Fekete-tenger folyók mellékeire jutottak.» ⁵⁾ Atelt még lehet a Volgára magyarázni, de a Kuzuban Kámát látni nagy erőltetés nélkül lehetetlen.

Fentebb már érintém s alább is megmondom, miért nem tartom valószínűnek, hogy Atelkuzu a Volga mellékein lett volna. Áttérek most Roesler Róbert nézetére, ki szintén bonczolgatta Atelkuzu nevét. Ő alig találja kétségesnek, hogy a Κουσοῦ szó,

¹⁾ Neumann, *Die Völker des südlichen Russlands in ihrer geschichtlichen Entwicklung*. Leipzig, 1847. 103. l. 62. j.

²⁾ Cassel, *Magyarische Alterthümer*. Berlin, 1848. 202. l.

³⁾ Hunfalvy, *Magyarország ethnographidja*. Budapest, 1876. 214. l. j.

⁴⁾ Hunfalvy, *A vogul föld és nép*. Pesten, 1864. 345. l.

⁵⁾ Hunfalvy, *Magy. Ethn.* i. h.

mely mint alább meglátjuk, a mi felfogásunk szerint a *Bug* folyó neve, hibásan van írva Κοζοῦ helyett és ugyanazon Kuzunak látszik, mely az Atelkuzuban (Ateluzu helyett) benne van. Ebben a Kuzu szóban aztán az Uzut lehetne sejtenuünk, még ma is török-tatár nevét a Dniepernek. Ez a név (tulajdonképen Uz-su) vagyis Úzok folyója, az úz népnek köszöni létét, de mily könnyen megtörténhetett az is, hogy a törökök a Kuzut változtatták Uzuvá. Legalább — folytatja Roesler — az Atelkuzu helynévben a *k* nagyon bizonytalan s az Ateluzu olvasásnak kell elsőbbséget adnunk. Azután áttér arra, hogy az Atel, Etel név alatt nem csupán a Volgát kell értenünk, hanem így nevezték a középkorban a Dont és a Bugot (?) is. Ha ez így van s Uzu jelenti a Dniepert, akkor Ateluzu eredetileg a Közép-Dnieper és a Bug közötti vidék.*)

Ezen okoskodásokra igen jól megfelelt Pauler Gyula a *Századok* XIV. kötetének 13. lapján, a hol ő is foglalkozik Atelkuzu holfekvésével. Pauler, helyesen, arra az eredményre jut, hogy Konstantin «e név alatt nem valami volgamenti tartományt, hanem a mai Bessarabiát és szomszédos tartományait érté». Egyszersmind figyelmeztet arra, hogy Atelköznek legalább déli, a Duna és Dnieszter közt a tengerpart mentében fekvő részét a görög írók onglonak, a szlávok anglznak, a tatárok pedig a multszázad végeig budziaknak nevezték, mi mind a zuggal, szöggel egyenlő értelmű, s így nem lehetetlen, hogy Atelkuzu alatt is Atelzug vagy Atelszög lappang. Roeslerrel szemben Pauler kimutatja, hogy a dubniczi krónika Ethelje alatt épenséggel nem érthető az oroszországi Bug, annál is kevésbbé, mert ez Atelkuzunak csak széleit öntözi; ellenben igenis érthető és értendő a Dnieszter, mely a tartományt északról délkeletnek folyva, majdnem egész szélességében kettéhasítja. «Az Atel vagy Etel tehát a Dniester neve volna — úgy mond Pauler — talán az ókori Tyr-as, a török Turlu vagy byzanti Trullosból, a szlávoknál előforduló Eszterből csinálva, javítva vagy corrupálva.» Paulernek abban tökéletes igaza van, hogy a krónika Ethel nevű folyója a Dnieszter; de az ænigma felállítása, melyet ezen Ethel szó etymológiájával meg akar fejteni, bátran mondhatjuk, szerencsétlen. Mert Eszterből sohasem lesz Ethel semmiféle nyelvben; így a népetymologia sem nem javít, sem nem

*) Roesler, *Romänische Studien*. Leipzig, 1871. 154—155. 1.

corrupvál. A *strunga*, *stréha*, *strugu*, *struku* szláv szókából a magyar száj *eszterengát*, *eszterhát*, *esztergát*, *eszterágot* csinál.

Az etelkuzui folyók, ú. m. a Barukh, Kubu, Trullosz, Brutosz és Szeretosz, melyeket Konstantin Etelkuzuban tud, már magukban is érdekesek, és sokszor szolgáltak eddig anyagúl a történelmi kutatásnak. A két utóbbi t. i. a Brútosz és Szeretosz hangzásánál fogva, első pillanatra elárulja, hogy nem más, mint a mostani Prúth és Szeret. Ezt mindenki elismeri és kétségbe soha senki sem vonta. A Trullosz a Dnieszterrel egy; ugyanis ennek ókori neve Tyras s ebből képződött a törököknél ma is divatban lévő Turlu elnevezés, a mely aztán alapjául szolgált a görög császár Trullosz nevének. Hátra van a két első folyó, t. i. a Kubu és Barukh megfejtése. Szabó Károly a Kubut metathesissel Búgnak veszi s a Barukhban a Boristhenes (Dnieper) első felét látja, melynek utóbbi fele nem egyéb, mint a görög σθενης (erős, sebes) melléknév. E szerint a Barukh vagyis Baruh név e folyó ősrégi, de még a X. században is élt barbár neve volna, melyből a görögök, kiknek a régi korban e folyó mellett virágzó gyarmataik voltak, a Borysthenes nevet alkották.*) Tehát a Barukh vagy Dnieper, a Kubu vagy Bug, a Trullosz vagy Dnieszter, a Brútosz vagy Pruth, s a Szeretosz vagy Szeret Atelkuzu folyói. Ezenkívül ismeri még Konstantin az Etel és Kuzu folyót, úgy hogy az Etel és Kuzu nevet egy folyóra ruhazza (ὁ δὲ τόπος ἐν ᾧ πρότερον οἱ Τοῦρκοι ἕπηρχον, ὀνομάζεται κατὰ τὴν ἐπωνυμίαν τοῦ ἐκεῖσε διερχομένου ποταμοῦ Ἐτέλ καὶ Κουζού).

A Kuzu folyót lehetne még valahogy a Kubu folyóval kombinálni, ha ugyanis, mint Roesler teszi, iráshibát látnánk a Kuzuban s nem vennők a Kubut Bugnak. Igen, de hol van aztán a felsorolt folyók közt az Atel vagy Etel folyó, melytől Atelkuzu nevét nyerte? A föntebb előszámlált folyókat mind megtaláljuk a régi Atelkuzu területén, csak épen a legfontosabbat hallgatja el a görög császár akkor, midőn az atelkuzui folyókat előszámlálja először, másodszor, harmadszor, negyedszor és ötödször. Különösnek nem elég különös-e ez?

De talán valamelyike ezeknek viselte a specialis *Atel* magyar nevet? A Volgának is Atel, Itil a török neve; fentebb láttuk, hogy krónikáink a Dont veszik Ethulnak; és végre van egy krónikánk

*) Szabó K. i. h. 122—124. l.

(a dubniczi), mely Nagy Lajos királyunk idejében a Dniesztert nevezi Ethelnek. Sem a Volga, sem a Don nem vehető itt figyelembe, már csak azért sem, mert Konstantin egy szóval sem említi Atelkuzuban folyásukat. Megmarad a Dnieszter, mely igenis ott van az atelkuzui folyók között — mint láttuk — Trullosz-alakban. Itt megint az a kétségünk támad: nem vetette-e volna e név mellé a görög császár, hogy íme ez az az Atel folyó, melyről Atelkuzut nevezik, ha a magyarok a Dniesztert csakugyan annak nevezik? S a dubniczi krónika írója nem középkori tudáskosságból nevezte-e el a Dniesztert Ethelnek? Annál is inkább, mert sehol többé nem találjuk annak nevezve. Ez hagyján. Több az annál, hogy minő *közt* képez a Dnieszter, ez a majdnem 45 fokú szög alatt haladó és meglehetősen egy irányú folyó? A jobbán fekvő Prúttal vagy a balján hömpölygő Buggal-e? Valószínűleg az Atelkuzu név is világos definitio volt a maga idejében; a magyarok jól ismerték értelmét, ők szerezték, s mihelyt onnan elvonultak, elenyészett maga a név is. Legalább sehol sem akadunk többé nyomaira, s ha e szó török szó lett volna, a magyarokat közvetlenül követő török besenyők, azután később a török kunok semmi esetre sem hagyták volna veszendőbe menni. Nestor a XI. században többször említi a besenyőket (pecsenegek) és kunokat (polovczok) azokon a tájakon, hol a magyarok azelőtt laktak, de Atelkuzuról ő már mit sem tud.

Azt értjük, miért mondjuk Bodrogek, Muraköz, Csilizköz stb., mert ez esetekben a kisebb folyók nagyobb vizekbe ömölván, bizonyos félszigetszerű területet zárnak be. De megértene-e a magyar ember engem, ha a Maros és Duna között elterülő Bánságot Marosköznek mondanám; vagy a Morava, Vág, Garam, Ipoly vidékéről azt mondanám, hogy Vágköz, vagy nem tudom én, Garamköz, Ipolyköz? Mindenki érzi, hogy a magyar *köz* szó ilyen distinctiókat egyáltalában nem enged meg. Más az orosz *volok* szó, melytől a «zavoločskaja zemlja» kifejezés ered, s melynek értelme trajectus. Tulajdonképen keskeny földterület két egymás mellett elhaladó folyó között, tehát az, a mi két tenger közt az isthmus. Származása sem az, a mi a magyar *köz*-é; mert *voloku* azt teszi *húzni*. A kis hajókat ugyanis ily helyeken egyik folyóból a másikba húzzák át.

Konstantin császár arról is tudósít bennünket, hogy mikor a besenyők kiverik őseinket szállásaikról, a magyarok egy része keletre, Perzsia felé telepedett meg s *ezekhez a nyugot felé lakó*

magyarok ügyvivőket küldöznek és meglátogatják őket és gyakran hoznak tőlük választ magukhoz. Világos, hogy a görög császár nem tudta bizonyosan a vidéket, a hova ezek a magyarok elköltözködtek; azért mond csak annyit, hogy «keletre Perzsia felé». De lehetetlen őseinkről föltennünk, hogy ne ismerték, ne tudták volna nevét annak a vidéknek, hol rokonaik maradtak, annál is inkább, mert hiszen maga a görög kútfő beszéli, hogy oda el-ellátogattak; kétségen kívül tudták tehát azt is, hogy mi volt annak az országnak a neve. Nézetem szerint ez a Perzsia felé eső hely az ős haza volt; hogy miként nevezték ezt maguk a magyarok, nem tudhatjuk; krónikásaink többféle nevet hoznak föl, melyek közül azonban lehetetlen ma már kiválasztani azt, a melylyel őseink legelső hazájokat nevezték. Ez annál is inkább lehetetlen, mert Konstantin nem hagyta ránk az ős haza semmiféle nevét.

Általában Konstantin nagyon szeret egy-egy országot folyóvizeiről elnevezettnek állítani. Így kétszer is azt mondja, hogy a mostani Magyarország a benne folyó vizek nevei szerint nevezetik, noha ez a nevezet soha, egyetlenegyszer sem jő elő a történelemben. Ezt állítja, mint említém, Atelkuzuról is. Hogy mily megbizhatatlanok névmagyarázatai, az csak abból is kiténik, hogy a határozottan szláv Lebediát a magyarok első vajdájának, Lebediasznak nevéből eredezteti.

Hogy Konstantin Atelkuzut, melynek jelentését nem értette, honnan származtatja, azt is megmondhatjuk. Ő ugyanis egész világosan ismeri a Volga *Atél* nevét, úgyszintén az Ural *Geéch* (Jaik) nevét is, mint a mely folyók mentén terültek el a besenyők egykori tanyái. A mint az Atelkuzu, vagy inkább Etelkuzu nevet hallotta, azonnal kész volt a magyarázattal s ekként a látszatnak feláldozta az igazságot. Épen oly valótlanságot dobott a világba, félrevezettetve a név által, mint pl. az a külföldi utazó (nevére már nem emlékszem), ki azt írta, hogy Nagy-Körös a Körös folyó partján fekszik. Innen van, hogy a névnek két alakját ismeri: az Atel folyó kedvéért az Atelkuzut, és szerintem a helyesebbet, az Etelkuzut.

Az én véleményem, hogy immár a dolog érdemére térjek, az Etelkuzuról az, hogy ezen szó a finn *etelä* szónak megfelelő magyar *dél* szóból és az ugor nyelvbeli *koto*, *kodo* szónak megfelelő magyar **kozo*, *haza* szóból van összetétel által képezve. Etel-kuzu tehát nézetem szerint annyi mint a német Súdheim, a szláv poludnjnaa župa vagyis *Délhaza*.

Mire építem okoskodásomat?

Mindenek előtt arra, hogy Konstantin császár, mint már érintettem is, a Volgának Atil nevét confundálja az ó-magyar **edél* szóval, mi bizonyosnak látszik onnan is, hogy a nála két helyen és két alakban (Atel és Etél) előforduló szó második — tehát helyes — alakjának második tagját hangsúlyozza.*) Azután, ha a *kuzu* szóval a mai *köz*, illetőleg a régies *közö* alakot akarta volna kifejezni, alighanem magas hangzókat használ e szóban a nagyon is mély hangzók (minő a két *u*) helyett. Igaz, hogy a középkor orthographiája absolute nem képes bennünket ily kényes kérdésekben eligazítani; de ha látjuk azt, hogy az Árpád-házi királyok alatt is mennyire törekedtek a királyi jegyzők (kivéve természetesen a kiveendőket) a kiejtést legjobban megközelítő helyes leírásra, midőn pl. a Völgy nevet Velgh, a Nagy-Böszörményt Nogbezermen, a Kövesdet Kewesd alakban tették szemlélhetővé: mennyivel inkább föltehetjük ezt a görög császárokról, kik diplomatiai levelezésben állottak az ősmagyarokkal. Konstantin Előd vajda nevében az *ö* betűt *e* betűvel adja: Lebed. Ha a *köz* szót akarta leírni, azt is bizonyára *kez*-nek írta volna. A mai *haza* szónk hajdan minden kétséget kizárólag **kozo* volt s még a X—XI. században **chozo*-nak hangzott. Ezt már igenis írhatta a Biborbanszületett *kuzunak*, mint a hogy írták későbbben okleveleink Boldogasszonyt Budugazzunnak, Borsodot Bursudnak, Boroszlót Buruzlounak stb.

Föltevésemet támogatja még egy nagy fontosságú körülmény is. Az északi ugor népek majd mindegyikénél még ma is kétféle lakást, illetőleg házat találunk, melyeket azonban csak gunyhóknak képzeljünk; egy jól kibélelt, szénával tele szórt, állati bőrökkel befedett téli lakot és egy nagyobb, szellősebb és nyírfa-héjjal fedett nyári tanyát. Az északi ugor télen vadászik, nyáron halász, s mindegyiknek megvan ép úgy téli, mint nyári szállása; ama rendszerint valamely erdős vidéken, mely jó vadászterületül szolgál, emez a halászat érdekében valamely tó- vagy folyóparton. Ki ne gondolna itt a specialis magyar alföldi tanyaszerkezetre? Hazánk

*) Ha nem tartanók egyszerűen íráshibának, hivatkoznunk lehetne e helyen a Jordánszky-codex 259. lapjára, hol az «in meridie» *teiben* alakkal van fordítva; azonban ugyanezen codexben számos helyen találjuk a mai *dél*-nek megfelelő *deel*, *dē* alakokat.

egy népfajánál sem találjuk meg a kétlakiságot; sem a tótok, sem a szerbek, sem az oláhok vagy németek lakta vidékeken nincsenek tanyák, csak épen a tiszta magyarság területén, az alföldön. Ezek ősi ugor maradványok, természetesen fejlett alakban. Ilyen tanyázásnak gondolhatjuk a régi magyarok etelkuzni tartózkodását is nagyban; mert hiszen Ibn Dasta, ki elismeri, hogy a magyarok akkori földje erdők bőviben van, egy szóval sem emlékezik vadász-hajlamaikról, de annál inkább siet kiemelni halászati foglalkozásukat. Konstantin pedig azt bizonyítja, hogy látogatják az északi hazát s folytonos összeköttetésben vannak az otthon maradtakkal. Van-e abban ennél fogva lehetetlenség, hogy a dél hazai magyar fiatalság el-el rándult telenként vadászgatni az Irtis melléki hazába? Én azt hiszem, hogy nincs; mert ha őseink 862-ben egyszerre csak Franciaországban termettek s 894 táján is családjukat hátrahagyván, kalandozni jártak, az ugyan jó távol eső irtisi vidékeket szintén fölkeresték.

Dr. BOROVSKY SAMU.

CATO PÁRVERSEINEK MAGYARORSZÁGI KIADÁSAI ÉS FORDÍTÁSAI.

(Vége.)

20. A jó erkölcsre oktató Kátónak versei melyeket Magyar nyelvre fordított Tekintetes és Nemes Felső-Büki Nagy Lajos úr, Tekintetes, Nemes Vass és Sopron vármegyeék Törvény Székének egyik Tagja, most pedig a közzónak gyarapodására dicséretes költségével kinyomtatott méltóságos főtisztelendő groff úr szálai Barkóczy Ferencz egri püspök ő excellenciája. Eger 1756.

A címlap hátsó oldalán van a dedicatio Barkóczy Ferenczhez, melyet egy, az egri püspöki könyvnyomtatótól ugyancsak a püspökhöz intézett *Alázatos ajánló levél* követ. A munka még számos kiadást ért, nevezetesen Sopronban 1757-ben és 1762-ben, Budán 1766-ban és Debreczenben 1772-ben.

A latin szövegből a prózai előszó hiányzik. Hogy milyen kiadás után indult, meghatározni nem tudom, csak annyit mondhatok, hogy Erasmus recensiojának alapján áll és se Scaliger se Arntzen hatását nem mutatja. Erasmustól eltérő olvasásai a követ-